



УДК 378.14:314.7

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Дуб В.Г., к. психол. н.,
старший викладач кафедри практичної психології
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті аналізується проблема адаптації студентів – вимушених переселенців до вищого навчального закладу. Описано труднощі, з якими стикаються студенти, та індивідуальні стратегії адаптації.

Ключові слова: міграція, студенти-переселенці, адаптація, проблеми адаптації, стратегії адаптації.

В статье анализируется проблема адаптации студентов – вынужденных переселенцев к высшему учебному заведению. Описаны трудности, с которыми сталкиваются студенты, и индивидуальные стратегии адаптации.

Ключевые слова: миграция, студенты-переселенцы, адаптация, проблемы адаптации, стратегии адаптации.

Dub V.H. THE ADAPTATION OF STUDENTS MIGRANTS FOR THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

The article analyses the problem of adaptation of students – affected by migration in modern realities to higher education. Described the difficulties faced by students and individual adaptation strategies.

Key words: migration, students-migrants, adaptation, problems of adaptation, adaptation strategies.

Постановка проблеми. Сучасний період розбудови України як держави характеризується суттєвими змінами у всіх сферах життєдіяльності людини. Тимчасова окупація Криму, бойові дії на Сході стали серйозним випробуванням для України та її громадян. Ці загрозові події, серед іншого, спричинили небувалу для нашої країни вимушену внутрішню міграцію. Сотні тисяч людей змінили місце проживання, праці та навчання. Вони набули статусу внутрішньо переміщених осіб чи переселенців, а вимушена міграція стала невід'ємною частиною існування нашого суспільства.

Вимушена міграція актуалізувала велику кількість психологічних проблем, пов'язаних з раптовим та вимушеним переселенням осіб з небезпечних районів у більш безпечні. Однією з таких проблем є адаптація переселенців до нових умов проживання. Враховуючи те, що серед великої кількості переселенців є дуже багато молоді, зокрема студентів, яким потрібно продовжувати навчання, на перший план виступає проблема адаптації таких студентів до вищого навчального закладу. Адже адаптація молодої людини в середовищі вищого навчального закладу постає головною умовою її подальшого комфортного та успішного функціонування як в освітньому просторі вищої школи, так і поза ним – у суспільній та професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мігрантів, біженців, переселенців містять широке коло теоретичних та практичних питань. Тому ці питання

висвітлюються у різних сферах наукових досліджень, а саме: освітньої парадигми міграції (В. Коновальчук, А. Шацька), історико-правовій (В. Андрієнко, О. Зайцева, Я. Кондратьєв, Ю. Моргун), етнологічній (Ю. Арутюнян, Ю. Бромлей), соціологічній (О. Малиновська). Психологи Г. Солдатова та Л. Шайгерова, проводячи дослідження соціально-психологічної адаптації переселенців, привернули увагу суспільства до психологічних проблем вимушених мігрантів та до усвідомлення необхідності створення та підтримки програм психологічної допомоги переселенцям і біженцям [8, с. 11]. Проблему соціальної адаптації мігрантів досліджує В. Гриценко, особливості соціально-психологічної адаптації студентів мігрантів в нових соціокультурних умовах вивчає Т. Донських [4]. Проте цих наукових доробок уже недостатньо. Сучасне становище українського суспільства формує особливий запит до психологічної науки і практики.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у теоретичному аналізі проблеми адаптації студентів-переселенців до вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вимушену міграцію слід розглядати як один із видів екстремального впливу на особистість. Такий вплив визначається високим рівнем стресогенності подій, які стали причинами міграції та тривалістю процесу адаптації до нових умов. Вхідження в інше соціокультурне середовище викликає

почуття меншовартості, ідентифікаційну плутанину, неприйняття. Це може привести до руйнування базових структур особистості, до зміни ціннісних орієнтирів, ставлення інших людей, до зменшення адаптивних можливостей особистості.

Представники різних психологічних напрямів сходяться до думки, що адаптація студентів – це комплексний процес, обумовлений взаємодією психологічних, соціальних і біологічних факторів. До таких факторів вони відносять рівень підготовки до навчальної діяльності (відповідність об'єму і рівня студента до потреб освітнього процесу; професійна спрямованість студента; соціальна активність студента); розвиток індивідуальних здібностей до адаптації (індивідуально-особистісні особливості розвитку психічних процесів; рівень мотиваційно-рефлексивного пізнання особистості); педагогічний вплив на процес адаптації (підготовка викладачів навчального закладу; особистісно-орієнтований підхід до студентів; забезпечення педагогічної підтримки з боку викладачів ВНЗ, кураторів, всього педагогічного колективу); умови навчання і проживання (організація самого навчально-виховного процесу; задоволеність міжособистісними відносинами в студентській групі, рівноправність студентів) [2]. Адаптація студента у ВНЗ має різні напрями: адаптація до нового культурного середовища, колективу, діяльності (навчальна, професійна, творча, громадська).

Особливе місце проблема адаптації посідає у студентів-переселенців, які є найбільш вразливою соціальною групою в контексті міграційних процесів. Студенти-переселенці – це особлива вікова і соціальна категорія населення, що характеризується цілим спектром специфічних проблем. Зміна соціального статусу і оточення, входження в нове соціокультурне та освітнє середовище, особиста і матеріальна невлаштованість, підвищена порівняно з іншими віковими категоріями осіб значимість та потреба тісних емоційних контактів з одночасним страхом відчуження, криза ідентичності – ось далеко не весь перелік цих проблем. Зміни зовнішнього середовища вимагають від людини тих чи інших форм реакцій, що залежно від характеру адаптації можуть бути більш чи менш адекватними.

Студенти змушені повністю змінювати свій звичний спосіб життя, оточення та систему навчання. Студентам-переселенцям заради того, щоб отримати освіту, потрібно перебиратись до інших міст України, залишаючи батьків та рідних у своєму місті, від якого майже нічого не залишилося. Пе-

реведення до нового ВНЗ та адаптація до нових умов навчання переважно пов'язане зі стресом, страхом перед змінами, новим колективом та новим місцем. Студенти в повній мірі піддаються емоційним переживанням, переживають психологічну кризу, пов'язану з віковими, соціальними та психологічними особливостями. Таким чином, у зв'язку з кардинальною зміною соціального оточення, стилю життя і діяльності переселенців виникає потреба в їх психосоціальної адаптації, яка нашаровується на проходження нормативної кризи юнацького віку, пов'язану з професійним та особистісним самовизначенням [4, с. 169]. Особливістю адаптації студентів-переселенців до нового університетського середовища є те, що вона супроводжується цілою низкою важливих проблем з якими стикається студент: економічні, соціальні, побутові, організаційні, психологічні, а іноді мають місце й правові колізії. Студенти перебувають у стані розгубленості, обумовленому відсутністю бачення своїх особистих і професійних перспектив, загальною невизначеністю ситуації на тимчасово окупованих територіях, культурними відмінностями нового середовища, занепокоєнням відносно долі близьких людей, які залишилися на тимчасово окупованих територіях.

На процеси адаптації до вищого навчального закладу впливає і те, який саме студент-переселенець приходить до навчального закладу: студент-першокурсник, який вперше переступив поріг навчального закладу, чи студент третього-четвертого курсу, який перевівся з іншого ВНЗ. У студентів-першокурсників відбувається адаптація до освітнього і соціокультурного середовища ВНЗ, а на старших курсах (третьому та четвертому) буде відбуватись адаптація до обраної професії і спеціальності шляхом професійного самовизначення та працевлаштування. Адаптація студентів-переселенців старших курсів, які переведені з інших ВНЗ, ускладнюється тим, що вони змушені починати адаптацію спочатку і водночас поєднувати процес входження в нове середовище ВНЗ та процес входження у професію.

У контексті цілей навчання у ВНЗ соціальна адаптація студента означає здатність відповідати вимогам і нормам навчального закладу, а також здатність розвиватися в новому для себе середовищі, реалізовувати свої здібності й потреби, не вступаючи з цим середовищем у протиріччя. Навчання у вузі студентів-мігрантів висуває нові вимоги до організації не тільки навчальної, але й виховної роботи, оскільки такі студенти можуть належати до «групи ризику».



Адаптація студентів-переселенців до нового університетського середовища (академічної групи, нових викладачів, нових навчальних програм та способів їх викладання, груп за інтересами) передбачає систему взаємодії з довкіллям та самим собою. На успішність цієї взаємодії буде впливати індивідуальна стратегія адаптації. О. Зав'ялова розрізняє активну та пасивну стратегії адаптації. Пасивна стратегія проявляється в прагненні людини зберегти себе насамперед як біологічну одиницю, використати налагоджені і раніше ефективні стереотипи взаємодії з оточенням і самим собою. Ядром пасивної стратегії адаптації є негативні емоційні переживання: тривога, фрустрація, відчуття втрати, непереборної перешкоди; сьогодення сприймається драматично, очікується допомога ззовні; людина боїться взяти на себе відповідальність за ухвалені рішення; втрачаються ціннісні орієнтири, які лежать в основі побудови сценарію життя, вибору стратегій професійної та особистісної самореалізації [6]. Вона проявляє надобережність, педантичність, ригідність, орієнтується на ухвалення колективно виробленого рішення, беззастережно приймає соціальні норми. Крім того, серед переважної кількості переселенців з тимчасово окупованих територій спостерігається феномен споживача і утриманства, який виявляється в тому, що люди відмовляються працювати, самостійно вирішувати власну ситуацію, вимагають допомоги і участі інших, користуючись своїм винятковим становищем.

При виборі активної стратегії адаптації людина центрується на внутрішньо-особистісних і зовнішніх соціальних перебудовах, на зміні колишнього способу життя, на подоланні труднощів. При цьому людина орієнтується на власні внутрішні резерви, готова і здатна відповідати за свої дії і рішення. Основою активної стратегії адаптації є реалістичне відношення до життя, здатність бачити не лише негативні, але й позитивні сторони дійсності, здатність сприймати перешкоди як такі, що долаються. Така людина проявляє соціальну спрямованість своїх дій і рішень, соціальну впевненість і впевненість в собі, самостійність, комунікабельність, високий рівень домагань, емоційну стійкість, прагнення до самоповаги та самоактуалізації [1]. Вибір активної стратегії сприяє ефективній адаптації особистості до середовища. Ефективна адаптація є основою успішної соціалізації студента-переселенця в суспільстві загалом та в університетському середовищі зокрема. Вважаємо, що одним із пріоритетних завдань вищого навчального

закладу є допомога студентам-переселенцям у формуванні саме активної стратегії адаптації, яка сприяє процесу реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в нові студентські громади, налагодженню діалогу між різними групами студентів та процесам примирення на рівні студентських громад.

Розглядаючи проблему адаптації студентів-переселенців до навчального закладу, можна виокремити дві основні групи труднощів, які негативно впливають на процес входження переселенців у студентську спільноту. До першої групи відносяться навчально-організаційні труднощі. Це ті проблеми, які виникають при організації навчально-виховного процесу у виші та організації життя студента поза межами університету. Сюди можемо віднести нове оточення, відсутність навичок самостійної роботи, незнання своїх прав, пропуски занять, надання переваги вирішенню побутових, матеріальних, соціальних, економічних проблем над навчанням, проблеми з поселенням в гуртожитки, нові навчальні дисципліни та способи їх викладання, відсутність матеріально-технічної бази й базових умов для навчання та життя, недостатню кількість викладачів, проблеми з гуртожитками, зі стипендіями і фінансуванням, проблему зарахування тимчасово переміщених осіб на вільні бюджетні місця, необхідність визначення та ліквідації академічної різниці, перезарахування раніше складених предметів, неможливість отримання оригіналів документів із попереднього місця навчання, новий маршрут до місця навчання.

До другої групи відносяться психологічні труднощі, які проявляються у підвищенні показника емоційного збудження, тривожності, нейротизму; зниженні комунікабельності, емоційної стійкості, самоконтролю, соціальної сміливості; появі почуття неповноцінності та ізольованості у стосунках із одногрупниками, викладачами, некомунікабельність, труднощі, пов'язані з мовними особливостями, а в поведінці в цілому спостерігається надмірна сором'язливість, закритість, прояв негативізму до «чужих»; зниженні успішності, відсутній мотивації до навчання, недостатній увазі й зосередженості на заняттях, труднощі у процесі сприйняття й осмислення студентами матеріалу, який вивчається; скаргах на погане самопочуття, сон; втраті інтересу до навчання, школи. Важливу роль у формуванні психологічних труднощів адаптації студентів-переселенців грають пережиті екстремальні ситуації – травматичні ситуації, у яких людина брала участь безпосередньо як свідок, якщо вони були пов'язані зі сприйняттям смерті або реальної її загрози, важких

травм і страждань інших людей (або своєї власної), відчуючи при цьому інтенсивний страх, жах, почуття безпорадності (подібні ситуації викликають особливий стан – пост-травматичний стресовий розлад) [3, с. 98]. Внаслідок цих проявів розвиваються адаптаційний стрес, непродуктивні форми реагування, симптоми порушення поведінки, емоційні розлади різного ступеня.

Важливою складовою процесу адаптації є психологічна адаптованість як емоційна складова комплексного поняття адаптованості. Її зміст полягає у суб'єктивному відчутті емоційного комфорту у соціумі, де знаходиться суб'єкт. Психологічна адаптованість виявляється у відчутті емоційної близькості з студентською групою, факультетом й інститутом взагалі. Одним із психологічних показників рівня адаптованості є «сила Я», що виражається у здатності особистості реалістично оцінювати свої слабкі і сильні сторони у контексті тих чи інших можливостей, наданих середовищем.

Важливу роль у ефективній адаптації студентів-переселенців відіграє студентський та педагогічний колектив. Встановлення дружніх, доброзичливих, продуктивних стосунків з оточуючими студентами та викладачами – найважливіша й найскладніша ланка у процесі адаптації студента-переселенця до університетського середовища. Адже соціальний світ студентів формується у результаті соціальних взаємодій один з одним і з викладачами. При цьому дуже сильно впливає на студентів символічне оточення, тому що воно сприяє формуванню їх свідомості і людського «Я». З позицій символічного інтеракціонізму взаємодія між викладачем і студентом розглядається як безперервний діалог, у процесі якого вони спостерігають, осмислюють наміри один одного і реагують на них. Для створення стійкої і комфортної взаємодії з викладачем і студентам доводиться докладати чимало зусиль [7]. Лише студенти цього ВНЗ можуть максимально ефективно та природно адаптувати «новачка» до університетського життя шляхом створення внутрішньої атмосфери, організації та залучення молоді до активного студентського життя, забезпечення найбільш комфортних умов завдяки спільним заходам та проектам. Все це можливе завдяки активній взаємодії з переселенцями студентського самоврядування як частини університетського середовища, яке захищає права та інтереси студентів на різних рівнях. Тому роль студентського самоврядування в адаптації студентів-переселенців є дуже значною, унікальною за своєю суттю та механізмом реалізації.

Таким чином, ефективність процесу соціальної адаптації студентів-переселенців до ВНЗ залежить від організації учбового процесу, психологічного комфорту особистості, ціннісних орієнтацій, рівня мотивації, взаємодії із студентами і викладацьким складом, самоорганізації і самоконтролю, комунікативних і організаторських здібностей, особистісних особливостей студента. Вдосконалення освітнього середовища, його оптимізація забезпечують корекцію і профілактику проявів дезадаптації, прискорення адаптаційного процесу, поліпшення самопочуття і підвищення особистої активності студентів і зрештою успішність їх навчання та соціалізацію. Тому основним завданням психологічної служби ВНЗ є психолого-педагогічний супровід студентів-переселенців. Прискорення процесів адаптації студентів-переселенців до нового для них способу життя і діяльності, дослідження психологічних особливостей психічних станів, а також виявлення психолого-педагогічних умов оптимізації цього процесу – надзвичайно важливі завдання.

Висновки з проведеного дослідження. Проблема адаптації студентів до ВНЗ завжди була і буде актуальною. Незважаючи на певну кількість наукових праць присвячених цьому питанню, у сучасному суспільстві актуалізувалась проблема адаптації студентів-переселенців з окупованих територій. Процес входження таких студентів в інше навчальне середовище є набагато складнішим, адже супроводжується цілою низкою інших важливих проблем з якими стикається студент: економічні, соціальні, побутові, організаційні, психологічні, правові.

На успішність пристосування студентів переселенців до ВНЗ впливає обрана ними стратегія адаптації: активна чи пасивна. Також важливу роль у ефективній адаптації студентів переселенців до ВНЗ відіграє студентський колектив, у який попадає «новачок», педагогічний колектив та психологічна служба університету. З огляду на окреслену проблематику основним завданням ВНЗ, зокрема психологічної служби, стає психолого-педагогічний супровід таких студентів.

Проблеми студентів переселенців, пов'язані з міграційними процесами, є викликом для сучасних науковців, а тому вимагають більш досконалого теоретичного та практичного дослідження.

Перспективами подальших наукових пошуків вважаємо теоретичне обґрунтування проблеми психолого-педагогічного супроводу студентів-переселенців та її практичне дослідження.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Волынская Л. Социокультурная и личностная адаптация человека на различных стадиях жизненного цикла : [учеб. пособие] / Л. Волынская. – М. : Флинта : НОУ ВПО «МПСИ», 2012. – 168 с.
2. Все про адаптацію. Спецвипуск газети «Психолог». – 2004. – № 25–26 (121–122). – 120 с.
3. Диагностика и коррекция социальной дезадаптации подростков. – М. : Редакционно-издательский центр Консорциум «Социальное здоровье России», 2009. – 198 с.
4. Донских Т. Социально-психологическая адаптация студента-мигранта в новых социокультурных условиях / Т. Донских // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2010. – № 12 (118). – С. 167–172.
5. Дунець Л. Психологія спілкування / Л. Дунець.– Хмельницький, 2003. – 142 с.
6. Завьялова Е. Психологические механизмы социальной адаптации человека / Е. Завьялова // Вестник Балтийской педагогической академии. – 2001. – № 6. – 28 с.
7. Слюсаревський М. Психологія міграції : [навчальний посібник] / М. Слюсаревський, О. Блинова. – Кіровоград : ТОВ «Імекс ЛТД», 2013. – 244с.
8. Психологическая помощь мигрантам: травма, смена культуры, кризис идентичности [пособие для студ. высш. учеб. заведений, обучающихся по направл. и спец-тям психологии] / [Г. Солдатова, Л. Шайгерова, В. Калининко, О. Кравцова]. – М. : Смысл, 2002. – 479 с.